

BARTALUS ISTVÁN

JELENTÉSE

FELSŐAUSTRIAI KOLOSTOROKNAK

MAGYARORSZÁGOT

ILLETŐ

KÉZIRATAIRÓL ÉS NYOMTATVÁNYAIRÓL

A MAGYAR AKADEMIÁHOZ.

PEST.

EGGENBERGER FERDINÁND M. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

1870.

Tekintetes Akademia!

Közoktatásügyi minister b. Eötvös József úr ó nagyméltósága által a Tek. Akademia ajánlata folytán utazási ezéljainra segélyeztetvén, s e segélyzést a közelebb múlt két hónap alatt fel is használván, első teendőmnek tartom a Tek. Akademia előtt számolni utazásom eredményéről, mit is ezennel az alábbiakban szerencsém van előadni.

Miután a felső-ausztriai kolostorok gazdag könyvtárait Magyarország részéről még eddig senki sem tanulmányozta okom volt hinni, hogy ez ismeretlen területen sok érdekést találándok; okom volt hinni, hogy a nevezett kolostorok Magyar- és Csehországhoz legközelebb esvén, az egyházi zene terén a cseh és magyar, úgyszintén a német-magyar viszonyokra nézve kimerítő felvilágosítást adhatnak; s végre, hogy ama falak közt elveszett emlékeinknek egy vagy más példányát is feltalálom.

Ezért jelen alkalommal a *lilienfeldi, herzogenburgi, mölki, seitenstetteri, szent-floriáni, kremsmünsteri és göttweigi* kolostorok könyvtárait látogattam meg. S midőn mindenik könyvtár katalógusát végig néztem, a Tek. Akademiának, illetőleg hazánknek, szolgálatot véltem tenni az által, ha nem csak a zenére terjesztem ki figyelmemet, hanem általában a Magyarországra tartozó kéziratokról s érdekesb nyomtatványokról rövid jegyzéket készítek, a benne foglaltak minőségének megítélését a Tek. Akademiára bízván.

Nem vettem fel ugyan minden munkát csak azért, mert magyar dolgokkal foglalkozik, sőt nagyobb történetiróinkat, kik mindenütt megtalálhatók, elhallgatom; de másfelől csak úgy véltem az illető könyvtárakról teljes képet adhatni ha nem csupán idegen hangzású neveket iktatok soroza, tomba.

M Ő I k.

(Az összes könyvtár mintegy ötvenezer kötetből áll.)

I.

Kéziratok.

- *Anthonius Constantinus* poeta Regis Vngarorum Mathiae.
- Cronica ducum Austriae.
- *Eccloga Benedicti de pileo* ad honorem principis Sigismundi.
- Legenda Sanctorum regni Hungariae.
- Oratio *Joachimi Vadiani* corum rege Sigismundo Poloniae. In conventu Caesaris Maximiliani ac trium regum universitatis Viennae Austriae.
- Brevis ac verissima descriptio trium regum: Maximiliani videlicet, Vngariae, atque Poloniae.
- Scriptum ambasiatorum gubernatorum Hungariae ad papam propter Ladislaum Regem raptum.
- De Turcis.

-
- Excerpta de Semitonis.
 - Forma religiose cantandi.
 - Fundamentum Musicae.
 - Liliium Musicae.
 - Ludus in nocte paschali.
 - Missa contra morbum gallicum.
 - Musica bona.
 - Musicae artis tractatuli duo.
 - Opusculum musices.
 - Passionale.
 - Scala Musica.

E művek egy, két kötetből álló, baráti vással írt katalógusban található, melyet Burchard István készített 1514-ben. Az alábbiakat egy harmadik újabb katalógusban találtam, mely rendes folyóírással íratott.

— *Alexandri Heron Centuriani* Epistola germanice scripte de rebus Hungaricis et Turcicis.

— *Eneae Silvii* oratio de suscipiendo in Turcas bello Mantuae 1459 habita. (Összekötve más munkákkal.)

— *Ejusdem* nomine imperatoriae Majestatis Friderici III. Responsio data Hungaris, urgentibus auxilium contra Turcas. *Kezdeté*: „Optasset sacra Majestas imperatoria.“ Habita est haec oratio in Nova Civitate 23. apr. 1455.

— *Ejusdem* ad Nicolaum V. Pont. Max. Epistola de bello Hungarorum cum Turcis. „Longa taciturnitas brevi nequit existere. . .“ In nova Civitate Austriae 1478. Dec. 7.

— *Bartholomaei* Episc. Novarensis epistola ampla ad Albertum Aust. ducem, et Regem Hung. in qua eidem persuadere conatur, ne electioni suae in Regem Romanorum consentiat. *Kezdeté*: „Quid est, Rex Serenissime! quod imperium. . .“

— *Friderici V. Imp.* ad Joannem Huniad epistola, ne Vdalrico Eyzing reliquisque Austriae rebellibus, ut vocat, auxilium prebeat. Dat. 1452.

— *Georgii de Vngaria* Historia de purgatorio S. Patricii. Incipit prologus ejusdem Georgii qui fuit in purgatorio Patricii, anno d. 1353 multiplice, multisque modibus. Haec autem supra confecta sunt a. D. 1414. per Nicolaum de Neuburga.

— Hungarorum Epistolae duae ad singulares quatuor personas, quas monent de suo fideli in Ladislaum regem et ducem Austriae animo, hortanturque ne Friderico Imperatori adhaereant.

— Hungarici et Austriaci Oratoris Oratio ad Papam contra Fridericum V. Imp. pro ereptione Domini Ladislai regis de tutela Irsig.

— *Joannis de Castilio* Episcopi Papiensis legati Oratio ad Ladislaum regem Polon. et Hung. exhortatoria ad bellum in Turcas. „Tametsi nihil dubitat summus et maximus Pontifex. . .“

— De processu mirabili et magnifico dni Mathiae Regis Hungariae contra Turcas anno 1475. Notandum, quod de processu est compendium cujusdam tractati in vulgari lingua scripti de hoc argumento, ut numerus incipit.

— *Joannis de Lastito* vel *Castito* epistola de expugnatione Constantinopolis per Turcas, et adventu equitum Hierosolymitanorum ad defensionem Rhodi. 1453.

— *Isidori card.* Sabinensis Epistola de expugnatione urbis Constantinopolis. 1453.

— *Johannis de Huniad* Epistola ad Ladislaum Regem Hung. de obsidione castrum Nandoralbensis, sabbatho primo ante festum B. Jacobi, 1456. Ad finem haec notat Johannes Weglhanus, nomen qui eam descripsit: Praedictus Johannes de Huniad qui (Gubernator) regni Hung. multis fuit in annis, post praedictos conflictus, velut fertur, provide et fideliter egit, ac fortiter et strenue dimicavit, paucis elapsis diebus mortuus est, infectus, ut aliqui putant, ex aëris corruptione, et foetore cadaverum contracto. Sat. —

— *Ejus* salvus conductus datus Ambasiatoribus Hungariae et Austriae anno 1452 ad Rom. Pontificem, Ladislaum Regem ex potestate Friderici vindicaturis, cum memoriali eorum; quae Pontifici in hac causa proponant. „Universis et singulis Principibus etc. . .“ Subjungitur Oratio Ambasiatorum regni Hungariae et ducatus Austriae et comitum Ciliae ad Pontificem Romanum contra Fridericum Regem. „Mandatum pridem . . . suscepti laboris . . .“

— *Ladislai Regis* Hungariae et Bohemiae nomine dicta Oratio ab eodem Oratore ad Papam Nicolaum Romae, de clade Constantinopolitanae urbis captae, et illius ad auxilium Christianis ferendum promptitudine. „Jam pridem audita et reddita sermonis vicissitudo . . .“

— *Ejusdem* ad eundem Papam Epistola, ejusdem argumenti. Data Pragae 1451. (?)

— *Ejusdem* ad Fridericum Imperatorem in causa Comitum de Segnia, qui quaedam castra ad Banatum regni Croatiae pertinentia ad se quodam pignoris titulo . . . contendebant, quam rem in tribunali Hungariae concutiendam (?) scribit.

— *Ejusdem* ad Hungaros Episcopos, de pace Regni Bohemiae quotidie crescente.

— *Ejusdem* epistola ampla ad Gub. Hungariae Huniadem . . . de beneficiis ampliter in eum collatis, et de com-

pressionem Joannis Giskrae ac Nanckenreiter, rebell. Hungariae.

— *Anonymi* Epistola familiaris de Friderici III. Rom. Imp. post coronationem, et Ladislai Regis Hungariae rebus. „De coronatione regiae Majestatis“

II.

Régi nyomatványok.

— *Cuspiniani Joannis* Congressus ac celeberrimi conventus Caes. Maximiliani et trium regum Hungariae, Bohemiae, et Poloniae descriptio. (Ugyanez Mathei Cardinalis munkájához is kötve, mely megjelent Bécsben 1515-ben.

— Evagatorium rovat alatt: *Michaelis de Hungaria* Sermones. Coloniae 1499.

— *Michaelis Vngari* ord. min. Quadragesimale. Gemma fidei. 4o. Per Henricum Gran etc. in Hagenau 1507.

— *Michaelis de Hungaria* Sermones praedicabiles per totum annum. Argentinae 1487. Ejusdem Peregrini iidem sermones 4. majore. Editio satis vetusta.

— *Joannis de Thurocz* Chronica Hungariae. In Civitate Brunensi 1488.

— Legendae Sanctorum Regni Hungariae in Lombardia Historia non contentae.

— Concordia Hungarica inter Serenissimos et gloriosissimos principes et Dom. Divum Fridericum Rom. Imp. et Ducem Maximilianum Hungariae Regem etc. N. B. Subscribitur Budae 1491.

— *Maximilian* Römischer Kaiser mit den Königen zu Ungarn Böhmen und Pohlen Unterredung.

— *Bunderlii Sebastiani* Oratio ad salutandam Mariam Archiducissam Austriae, sponsam Ludovici Vngariae Bohemiae Regis. Viennae 1514.

— Egy incunabulum 8-ad rébén, melynek második levélén ily homlokirat: „S ist ze wissen das Maister Jörg von Nürnbergk yetzt oners hailigen Vatters Büchsen-Maister

diso hernach geschrybene Geschicht von der Türekey hat gemacht van er bey XXX Jar darin gevondt hat.⁴ A krónika összesen 29 levél. Nyomatott Meiningenben 1496-ban. — A második része egyebekről szól: pl. a wormsi gyűlésről s Julius pápának egy 1509-ben apr. 10-kén kelt, Maximiliánhoz írt levelével végződik. — A harmadik rész fölíratá: „Röm. Kaiser (t. i. Maxim.) Maiestat aufschreiben an die Churfürsten, Fürsten und Ständt des Heiligen Romischen Reichs. 1509. — Ismét egy részében adja az 1570-ben Augsburgban tartott nagy gyűlés követőinek névjegyzékét; s ugyane gyűlés folyamából *Justinian Antoni* velencezi követ beszédét s Maximiliánnak erre adott válaszát. — Végre még két levélből álló leírása egy ünnepélyes bevonulásnak: „Dass eireyten des Königs von Franckreich in Genua, Frantzosischer Zungen ins Teutsch gepracht.“ Csonka; évszám nélküli.

— *Hieronymus Balbus* jogtudor s költő epigrammái Maximiliánhoz, Vitéz Jánoshoz, Fuchsmagen János királyi tanácsoshoz, Vitéz Mihályhoz. Ezek közt legtöbb a két Vitézhez. A végén: „Hoc insigne opus multiplici rerum varietate reperit exaratum fuit industria Joann. Winterburg in celeberrima urbe Viennensi. 1494. Kalendis Augusti.

— *De Lasso Rudolphi* Canones duorum, trium et plurium vocum etc.

— Missale romanum. 8r. Venetiis. 1501.

— Missale secundum Pataviensis aecl. rubricam. Vienna. 1503.

— Missale rom. 4r. Florentini. 1506.

— Missale secundum chorum Pataviensem. Fol. In clarissima urbe superioris Pannoniae quae olim Flaviana, nunc Vienna dicta: 1507. (Ugyanebben egy Mise: „contra morbum gallicum.)

— Missale oder Meszbuch. München, 1526, durch Hans Schloesser.

— Psalterium cum antiphonis responsoriis hymnisque in notis musicalibus. Fol. Per Joannem Winterburger, eiuem Viennensem.

— Psalter teutsch. (renckivül nagy betűkkel.) Fol. maj. Nürnberg durch Josephum Petrinum. 1525.

III.

Későbbi nyomtatványok.

— *Beham Joann.* Notitia Hungariae antiquo-modernae cum observationibus. 8r. Argentorati 1676.

— *Belli Nicolai* Oesterreichischer Lorbeerkrantz, d. i. Wahrhafte Beschreibung aller sachen, welche bei Regierung Kaisers Mathio und Ferdinandi II. zugetragen. 1626.

— *Bothlen Joannes* das betrangte Dacia, d. i. Siebenbürgische Geschichte. 8r. Nürnberg. 1666.

— Chronika Türkische und Ungarische, oder kurze Beschreibung von allen den zwischen Oesterreich, auch anderen christlichen Potentaten und dem Erbfeinde der Christen geführten Kriegen. Fol. Nürnberg. 1663.

— Chronika der Ungarisch Türkischen... Nürnberg 1688.

— Chronika des Ungarischen Reichswesens. 4r. Nürnberg. 1688.

— *Czwittingeri Davidis* Specimen Hungariae litteratae etc. etc. Accedit Bibliotheca scriptorum qui exstant de rebus Hungaricis. 4r. vol. I. Francofurti et Lipsiae. 1711.

— *Cuspiniani Joannis* Austria cum omnibus Marchionibus, ducibus, archiducibus, et Oratio protreptica ad S. R. Imperii principes pro bello contra Turcas suscipiendo. — Item Descriptio conflictus, quo periit Rex Hungariae Ludovicus. Omnia haec in unum volumen congesta cum ejusdem Lazii commentariis, de consulibus Romanorum. Basileae 1553.

— Biblia slavonica et hungarica. 1636.

— De imperio Turcico lucubratio. Rostochii 1594.

— *Fridericch Jakob Andre* Effigies Hungaricae gentis. 4r. Aug. Vindel. 1744.

— Republica et Status regni Hungariae. 24r. Lugd. Batavorum. 1692.

- Hungariae Topographia cum annexis provinciis. 4r. Viennae 1718.
- *Hevenesi Gabrielis* opuscula, ephemerides ephemeridum. Pars I—II vol. 2. Tyrnaviae. 1710.
- *Leben der Herzogen und Königen in Ungarn.* 8r. Nürnberg. 1685. (Két példányban.)
- *Leopoldi I. Kriegs-Handlungen* Wieder die sogenannten *Hungarische Malcontenten*, und *Türkische KriegsHeere.* 12r. Viennae 1683.
- *Leunclavius* Pandectes Historiae. Hely s évszám nélkül.
- *May Louis, du, Deux discours* historiques et politiques, l'un sur les causes de la guerre de Hongrie, et l'autre sur les causes de la Paix entre Leopold I. Empereur et Mahomet IV. In 8. Montbeliard 1665.
- *Oláki Nicolai* Archiep. Strig. Catholicae ac Christianae religionis praecipua quaedam capita explicata 4r. Viennae 1561.
- *Pactorum instrumenta* de perpetua successione in regnis Hungariae et Bohemiae. 4r. Pragae. 1617.
- *Peresslényi* Grammatica linguae Hungaricae. 8r. Tyrnaviae 1702.
- *Posonienses* dietae articuli. Fol. 1715.
- *Posoniensis* articuli. 1659.
- *Respublicae Elzevirianae.* 30 kötet. Ezek közt *Magyarországé is.* 1634.
- *Sennyei Ladislai* Examen ordinandorum. 12r. Colon. 1689.
- *Stocker Laurentii* Thermographia Budensis, Aug. Vindel. et Graecii. 1721.
- *Tarnóczy Steph.* Idea coronata, sive vita S. Stephani Regis Hungarorum. 8r. Viennae 1680.
- *Tafferner Pauli* caesarea legatio sub Leopoldo I. ad Portam Ottomanicam suscepta a comite de Leslie. 12r. Viennae 1672.
- *Turnovii Joann.* comitis, de bello cum Turcis gerendo disputatio ad Carol. V. Scriptore Joanne Strasio.

variis cum notis a Joann. Georg. Scheidio. (Compactus cum Folietae Uberti, da impero Turcico.)

— *Türkische Chronica* oder *Wahrhafte* eigentliche Beschreibung der Ankuft oder Ursprung Regirung etc. Frankfurt. 1577.

— *Kriegs und Friedens Beschreibungen*, d. i. Beschreibung aller blutigen Schlachten, Eroberungen in Ungarn, Siebenbürgen etc. mit Kupfern. 8r. Nürnberg. 1680.

— *Neue und kurze Beschreibung* des Königreichs Ungarn. 12r. Nürnberg. 1664.

— *Feldzug in Ungarn* wieder die Türken. Augspurg und Erlangen. 1718.

— *Waldensium fratrum oratio excusatoria* atque satisfactiva Regi Vladislao ad Hungariam missa. Basileae. 1520.

— *Zeitungen.* *Hungarisch und Venetianischen Krieges* Theatrum, von 1617 bis 1713. 4r. Leipzig.

— *Zermegh Joannis* historia rerum gestarum inter Ferdin. et Joannem Hungariae Reges usque ad obitum Joannis. 32r. Amstelodami. 1662.

— *Antiphonarium* vetustissimum monasterii Benchovensis Hibernia.

— *Canvero Didaci* O. S. B. Orpheus sacer, id est matutinae laudes, seu David orans et divinum officium cantans. 1686. Pragae.

— *Gerberti Martini* de Cantu et Musica Sacra. II to. 4r. Typis S. Blasiensis. 1774.

— *Item* Scriptores Ecclesiastici de Musica Sacra potissimum. 4r. III Tom.

— *Kircher* Musurgia. Romae. 1650.

— *Missale Ambrosianum* novissimo Josephi cardinalis auctoritate recognitum. Fol. Mediolani 1712.

— *Thomasii Josephi*: *Mariae* Congregatio Clericorum. Psalterium cum canticis versibus prisco more distinctum. 4r. Viennae 1745.

— *Orlandi de Lasso* Missae posthumae. Monaci. Ex typographeji Musico Nicolai Henrici. 1610. Fol. maj. Missa I.

Octo vocum. Ad imitationem „Bella Amfiriti Altera.“ Missa II. Sex vocum. Ad imitationem „Amor ecco colei“ Missa III. Sex vocum. Ad imitationem „Certa fortiter.“ Missa IV. Sex vocum. Ad imitationem „Ecce nunc benedicite.“ Missa V. Sex vocum. Ad imit. „Deus in adiutorium meum intendo.“ Missa VI. Octo vocibus, ad. imit. „Vinum bonum.“

— Geistliche Nachtigal. Czimlap nélkül. Egyébiránt összegyűjtötte s kiadta a göttweigi prior, később Korner Dávid apát. E khorálgyjteménynek három kiadása is van, a jelenlegi az első, mely 1590—1600-ig jelenhetett meg.

Egy czimlap nélküli chorálgyjtemény evangélikusok számára. A 15 első levele hiányzik. A végén olvasható: Gedruckt zu Augsburg durch Philipp Vilart.“ Évszám nélkül. Valószínűleg a XVI. század közepéről.

Szent-Flórián.

(Az egész könyvtár 70—80 ezer kötetre tehető.)

Nyomtatványok.

— Neue Ung. und Siebenb. Chronica etc. darin zugleich eine weitere Ausführung und Continuation des nechts herausgegangenen Türken Greuels etc. Franckfurt am Mayn. 1674. (Képekkel: pl. csataterképek, Győr, Sziget, Kassa, Komárom, Tokaj, Filek, Pozsony, Buda várainak térképei.)

— Das bedrängte Dacia von Gr. Johann Bethlen (a fennemlített kiadás.)

— Acta comitialia Hungarica Soproniensia. Anni 1681. (Tökölyi arczképével.)

— Siebenbürgische Chronica und Kriegsbündel zu Wasser und Lande; darinnen auch der Wallachen, Moldauer, Podolier Ursprung und Herkommen, Sitten, etc. etc. (Erdély története 1596-ig. Képekkel) Wallstatt 1596. Kis 4r.

— *Typotii orationes* III. I. Ad Christianos. 2. Ad reges et principes Christianos. 3. Ad Imp. Rudolphum. (Ezekhez csa-

tolva két levél, melyek egyike Báthori Zsigmond győzelméről szól.) Franckfurt 1595.

— Der blutig lang gereitzte, endlich aber sieghaft entzündete Adlerblitz. Von *Erasmus Francisci*. Nürnberg 1684 (Ír a magyar elégtelonekről, a török pusztításokról, Bécsnek a török általi megszállásáról. Képekkel.)

— Nyitra megyének egy nyomtatott rövid (4 4r. levél) körirata a többi megyékhez 1790 ből *német nyelven*. Aláírva *Kámánházi*. A megyéket az előttök álló országgyűlés megnyitására előleges értekezletre hívja fel.

— Merkwürdiges Leben und Thaten des Praetendenten von Ungarn und Siebenb. Joseph Ragoczy und seiner Vorfahren. Franckfurt und Leipzig. 1739.

— Ungarischer Kriegs Roman. Beschreibung des jungen Türk. Krieges. Everhardo Guarnero Hapello. Middelburg 1685. Kis 8r. 4 kötet.

— Neue Ung. und Siebenb. Chronik. Franckfurt am Mayn. 1664. Kis 4r. Képekkel.

— Höchste Welt und Kriegs Häupter, von den Hochfürstlichen collegio S. Hieronymi in Dillingen. Anno 1718. Buda ostroma s a törökök kiűzetése. Képekkel.)

— Ungarischer oder Dacianischer Simplicissimus. (Mullattató modorban ír Magyarország szokásairól s Tökölyiről. Az első lapon Tökölyi arczképével, feje fölé írva e mondat: „Nem fod, nem isch lös“ (azaz: nem volt, nem is lesz), s ez alá: „Was nicht gewest ist, das Kann auch nicht sein.“ Hát-rább ismét Tökölyinek fiatalabbkori mellképe. Kis 8r. Megjelent 1683. helynév nélkül.)

— Catholisch Gesangbuch, voller Geistlicher Lieder und Psalmen, etc. Durch den Ehrwürdigen Herrn Johann Leisentritt den Eldern Thum Dechant zu Budissin. Bauczen durch Michael Wolrab. 1584. I. und II. Band.

— Alte Katholische Geistliche Kirchengesang auff die fürnemste Feste, auch in Prozessionen, Creutzgängen und Kirchenfährten, bei den heiligen Mesz, Predig, in Häusern

und auff dem Feld zu gebrauchen etc. Gedruckt zu Kölln, durch Arnold Quencell. 1599.

— Catholisch Gesangbuch, darinnen viel schöner neue und zuvor noch nie in Druck gesehen Christliche Gesänger etc. etc. Durch Nicolaum Beuttner von Gerolzhouen. Gedruckt zu Grätz in Steyr, bei Georg Widdmanstetter. 1602.

— Das Klagen der büssenden Seel, oder sogenannte Pia desideria. (Erodoti latin versoit írta Hermann Hugo jezuita. Ennek fordítását későbbi zenére tetto Presson András bambergi jogász. Kiadta a szerző négy szólamúlag dolgozva Bambergben. 1672. Második kötete „Trucz Nachtigall“ ezim alatt jelent meg ugyanitt 1675.)

— Davids Himmlische Harpfe von neuem aufgezogen und auff alte und neue Saitten, deren 80 errichtet. Durch Gregorium Sunderreiter, Pfarrer in Augsburg und Mitgehülff zu S. Georg. 1581. (E gyűjtemény evangélikusok számára van.)

— Kayserlicher Psalter, das ist, die Psalmen Davids in neue Teutsche Reimen und Melodeyen kurz und deutlich verfasst. Franckfurt am Mayn. 1658. (A dallamok soprán s bassus szólamra. Ajánlva Leopold esászárnak.)

— Davidische Harmonia, d. i. Christlich Cathol. Gesänge mit vorgesetzten Melodien, zusammen getragen aus unterschiedlichen Gesangbüchern. Gedruckt zu Wien bei Johann Jakob Kürner. 1659. 12r.

— Harpfen Davids, mit Teutschen Saiten bespannet etc. (Kiadta Utzschneider Simon Augsburgben 1659-ben. 12r. Írta egy jezuita.)

Kremsmünster.

Kéziratok.

- Austriae consuetudinum collectio.
- *Celisti* Bulla contra Turcas 1455—56.
- Item contra Turcas.
- Item contra Turcas. 1456.

— Chronica, Oesterreichische.

— *Friderici* Briefe wegen der Türken. Fol. 1467.

— Hungariae Regis *Sigismundi* epistola ad Papam, ratione decimarum contra Turcas.

— De Ladislai Regis receptione subscriptio Procerum Hungariae et Austriae.

— Ladislai Regis Hungariae legatio ad Regem Galliae, ad petendam sponsam.

— *Ladislai Vetusii* Oratio ad Sixtum IV. nomine Mathiae I. Regis Hungariae, ad praestandam obedientiam.

— *Sixti IV.* Breve ad Mathiam Regem Hungariae.

— Oesterreichische Chronica. (In fine: 1471. circa festum S. Joannis. Sicut congregatio Principum Alemanniae. Ratisbonae.)

— *Mathiae* Regis Hungariae responsum de pace cum Friderico Imper. facta.

— Liturgica cum notis musicis antiquis, ibi duo Hymni.

— Psalterium cum Canticis et Hymnis.

Göttweig.

I.

Kéziratok.

— Biblia Sacra (XIII. század). Perg. in 4o. A hátulsó részen egy nem érdoktelon levél Zsigmondhoz, ki később magyar király és római esászár lett.

— *S. Anselmi* cart. tract. (XIII. század in folio.) A legutolsó részén (utolsó lap 7-ik sor) Litterae Papales scriptae cuidam Archiepiscopo Hungariae pallium sub conditionibus sibi ab apostolica sede positus recusanti. „Significasti frater charissime! Regem et regni majores admiratione permotos, quia

pallium tibi sub tali conditione oblatum a nunciis nostris fuerit . . . etc.“

— Sermones plures (XIII. század) rovat alatt található: „Visiones duae S. Elisabethae.“

— Speculum humanae Salvationis. Kis ívalak, 90 levél. Első tábláján felül már alig olvasható unciális betűkkel: „LIBER ECCLE WISSEGRAD.“ Vastag papír. A második levél 6. lapján egészen alant pusztá szemmel alig látható egy kis *m*, aztán négy *egyes*, egy *o* s egy hatos szám (1406), papírvízjegyei, minőket 1391-ben szoktak volt csinálni. A kézirat igen sok rövidítésekkel s alig ismerhető vonásokkal való barátrírás. Bibliai történeteket tartalmaz latin nyelven, t. i. Krisztus életét párvonalba teszi az ószövetség férfai életével. Minden lapon félig tollrajzok, melyek az illető eseményekre vonatkoznak. A tollrajzok száma mintegy 180. Ugyane munka az incunabulumok közt is megjelent, egészen más falmetszvényekkel.

— Miscellanea. (XV. század.) Ezek közt következő Magyarországot illetők: „De citationibus, inhibitionibus, commissionibus simplicibus, aliisque circa absolutiones et dispensationes; de compulsoriis, admonitoriis et excommunicatoriis, absolutoriis, dispensatoriis, indulgentiis, petitoriis, specialiter etiam circa elemosinas. De processionibus, de promulgatoriis litterarum synodaliū, de concessionibus variarum facultatum, de provisionibus ecclesiarum, de confirmationibus beneficiorum et privilegiorum, de decimis exigendis, de protectionalibus, de inquisitionibus, visitationibus et correctionibus, exhortationibus, de litteris precautionis, ubi etiam agitur de exemptione, de donationibus. (Ezen túl több levél kiszakadt.)

— „Alphabetum Divini Amoris“ című kódexhez kötve többek közt *Capistrán Jánosnak* két levele: egyik a pápához: „Beatissime pater! osculum ad pedes, et usque ad mortem obedientiam humillimam . . .“ A másik László királyhoz az 1456. győzelem alkalmával: „Magnifice et excellentissime Domine! . . . Multa delata sunt mihi de magnitudine et strenuitate D. V. et de magnificis operibus etc.“ Aláírva 1456. S mind a két levél végén: „Ego Fr. Joannes Capistranus . . . manu propria scripsi.“ Másolatok.

— Miscellanea. E rovat alatt több apróság: pl. Epitaphium Mathiae Corvini mortui 1490. — Nuptiae ejusd. cum conjugae italica.

— Miscellanea. Az elajén jegyzések a nador-fehérvári győzelemről 1456.

— Cronica veneta doppo la morte d' Attila. 1465-ig.

— *Aristotelis liber*, sat. alatt egy kötetben *Aeneas Silvius* (II. Pius) levele Dénes esztergami érsekhez 1443. — Ugyanitt a 134. lapon Lászlónak egy beszéde, melyet maga írt V. Miklós pápához, mikor Frigyes császárral Rómába ment. „Maxima mihi hodie, pater sanctissimo, voluptas et ingenii gaudium, singularis laetitia“ etc. etc. Ugyanitt a 123. lapon: „Fridericus etc. Dionysio archiepiscopo Strig.“ „Retulit nobis magnificus cancellarius noster Caspar Schlick.“ Ex nova civitate.

— Egy Corvinféle codex: *Bessarion* konstantinápolyi patriarcha munkája három egyházi kérdés felett. Kis ívalak, 56 levél, legfinomabb hártypapíron. Kisebb alakú latin betűkkel írva, csaknem oly szépen, mint a mai nyomtatás. A lapoknak felül két, alul négy s oldalról három ujjnyi széle. Az első levél a lapja igen díszesen festve, alant s jobb oldalról Mátyás király czímerével. Úgy látszik bizonyos *Leonard S. S.* másolta, mely név az értekezések végén néhány helyen olvasható. Fatáblája bőrrel vonatott bő, s ezt, ma már homályossá vált aranyos nyomás borítja be csaknem egészen. A tábla közepén szintén Mátyás czímere. A hátulsó táblán ugyanez, s felül legszélen aranyos betűkkel e mondat: „DE: SI EUM VOLO MANERE.“ mely az első értekezés címe. Az első tábla belső felén felragasztva: „Emptus est iste liber per nos doctorem Joannem Fabrum, Episcopum Viennensom, et conditorem novae civitatis, gloriosissimi et elementissimi Romanorum, Hungariae, Bohemiae etc. Regis, ac Archiducis Austriae Ferdinandi pientissimi a consiliis et a confessionibus, et quidem non ea pecunia, que ex proventibus et censibus Episcopatus provenit, sed ea, quam ex honestissimis nostris laboribus aliunde accipimus. Proinde liberum est nobis donare et legare cui voluerimus. Donamus igitur eundem col-

legio nostro apud S. Nicolaum, ordinamusque, ut ibi in perpetuum studentibus usui sit, juxta statuta et praescripta nostra. Actum Viennae etc. anno Salutis 1590.⁴ A pergamen arany metszése is elhagyta már színét.

— M. T. Ciceronis Cato major, Laelius, Paradoxa, Somnium Scipionis. Egy kötetben, negyedré. *Mátyás könyvtárból* ez is, mit igazol az, hogy első lapján ugyanazon kördisztvények vannak, mint az előbbin. Szintoly finom hártypapír, s oly fényüzéssel írva. A fölapon alant épen oly helyen a ezimer egy zöld koszorúban; a ezimert azonban annyira kimosták, hogy kissé a pergamen is átlukadt. Mindamellett kétfelől homályosan látszik két angyal, kik Bessarion könyvében a ezimeren, vagyis koszorún kívül állanak kétfelől, itt pedig a koszorún belül. Nem szenved kétséget, hogy nem tisztességes úton sajátított el, s e miatt az illető nem csak a ezimert, hanem a kötetet is megsemmisítette, vagy más táblát tétetvén, vagy az eredeti táblát közönséges színes papírral vonatván be.

— *Thomae de Haselbach collationes plurimae respectu concilii Basileensis.* Ezek közt: *Collatio in suscriptione Serenissimi Domini Regis Ladislai, Vngariae, Boemiae Regis, ducis Austriae 1452, in octava nat. M. V. . . .* „Ne quis suae malitiae possit velamen fortassis obtendere. . . .“ A 90. szám: *Collatio in exequiis serenissimi Regis Ladislai. . . etc. 1457.*

— *Miscellanea.* A 81. laptól a 108-ig: „*Vorschläge des Herzog von Lottringen über die in Ungarn eröffnende Feldzug, und andere Militäreinrichtungen.*“ A 286. lapon: „*Litterae Francisci de Rákóczy ad Confoederatos.*“ A 228. l.: *Littera Antonii Com. de Eszterházy 1707 contra Confoederatos.*“ A 290—91. lapon: „*Referat des Commandierenden in Ungarn an den Kaiser 1710.*“ A 292. lapon: „*Verschiedenes, den Friedensschluss mit den Türken 1701. betreffend.*“ A 301—303. lapon: „*De anno 1728. Verträge mit den Türken.*“ A 321—328. lapon: „*Militär Berichte aus Ungarn.*“ A 329—330 lapon: „*Gedruckter Entwurf der zu Klausenburg von dem Ungarischen Erzrebellen Rákóczy aufgerichteten Triumph-Pforte.*“

— *Brief de anno 1696 aus dem Hofkriegs-Praesidio in Militär Angelegenheiten.*

— *Proba centum scripturarum diversarum.*

— *Miscellanea historico politica imprimis Hungariae de anno 1606—1613. Nonnulla quoque de annis 1522, et 1717. Fol. (137 levél.)*

— *Register über das Königreich Ungarn durch Turkey bis nach Constantiuopel. Durch Georg Hasenbarth von Hasenburg. Anno 1776. Ehez kapcsolva: „Extract aus Martin Zeileri Beschreibung des Königreiches Ungarn.*

— *Statuta et legge municipale della fedelissima città di Fiume. (XVII. század.) Kezdődik Ferdinándnak egy okmányával 1530-ból.*

— *Mathiae Corvini Regis Hungariae epistolae ad diversos, et diversorum ad eundem. XVII. század. In 4o. 84 levél. E gyűjtemény tartalma*):*

1. Előszó: „*Dum Bajazetes secundus, filius Mahometi magni. . . .*“ etc.
2. Bajazet Mátyáshoz: „*Serenissimo princeps, etc. Vestrae notificamus serenitati. . . .*“
3. Mátyás válasza az előbbire: „*Potentissime Princeps! . . . Intimata ejusdem. . . .*“
4. Mátyás Bajazethez: „*Potentissime Princeps! . . . Constat vestrae potentissimae Majestati. . . .*“
5. Bajazet válasza az előbbire: „*Serenissimo Princeps! . . . Minas quas tam inconsulte. . . .*“
6. A pápa Mátyáshoz: „*Charissime etc. . . Superioribus diebus cum allatum esset. . . .*“
7. Előbbi Mátyáshoz: „*Charissime. . . etc. Accipimus litteras altitudinis tuae. . . .*“
8. Ugyanez Mátyáshoz: „*Charissime. . . etc. Fuerunt apud nos dilecte filii, Nicolai. . . . 14. . . . 10. Jan. (?)*“
9. Ugyanez Mátyáshoz: „*Charissime. . . etc. Tuam serenitatem et optimam voluntatem. . . .*“
10. A pápa Mátyáshoz: „*Charissime. . . etc. Novit Majestas tua quamdiu. . . . 1479. márt. 12.*“
11. Friedrich császár Mátyáshoz. „*Illustrissime Princeps! Graves et saepius iterati rumores. . . .*“

*) A 11., 18. és 45. számokon kívül kiadva mind az „*Epistolae Mathiae Corvini*“ IV. kötetében.

12. Mátyás a velencei herceghez: „Illustrissime... Cum his diebus proximis...“
13. Mátyás a boroszlói püspökhöz: „Reverendissime! Quem admodum superioribus temporibus...“
14. Mátyás az előbbihez: „Reverendissime!... Intelleximus ea quae paternitas vestra...“
15. Mátyás a ferrárai herceghez: „Illustrissimo frater! Quanto studio, quantaque diligentia...“
16. Mátyás Jobdéhez: „Magnifice! Nobis quem ostendistis...“
17. Mátyás Kázmérhez: „Serenissime Princeps! His diebus quidam Albertus...“
18. Mátyás Diomedes grófhoz: „Magnifice! Etsi tuum erga nos affectum...“
19. Mátyás Ferdinándhoz, Szicília királyához: „Serenissime!... Solemus in Porta imperatorum Turcorum...“
20. Mátyás a római császárhoz: „Serenissime... Ad repellendos continuos Turcarum...“
21. Mátyás az előbbihez: „Serenissime... Post scriptas et sigillatas alias litteras...“
22. Mátyás ad conventum fratrum Capitularium: „R. R. et V. P. P... Cum expectaremus juxta promissa et oblationes...“
23. Mátyás megbízó levele (credencialis) a pápához: „Beatissime Pater...! Post devotorum... scripsi nonnulla...“
24. Mátyás egy alattvalójához: „Magnifice! Deberes etc...“
25. Mátyás a ragusai rectorhoz és tanáchoz: „Nobiles!... Nova quae Majestati nostrae in litteris vestris...“
26. Mátyás Károly grófhoz: „Magnifice!... Intimata tua per famulum tuum...“
27. Mátyás Ferdinánd királyhoz: „Serenissime... Cum apulisset his diebus...“
28. Mátyás az arragoniai bíbornokhoz: „Mathias Rex reverendissimo Joanni T. S. Andriani... Complures sunt in regno nostro praelati...“
29. A bíbornokok collegiuma Mátyáshoz: „Miseratione Divina... Legit hoc mane reverendissimus Dominus Dominus Georgius cardinalis Agriensis...“
30. Mátyás válasza az előbbire: „Reverendissimi... Reddita nobis fuerunt vestrae litterae...“

31. Mátyás az arragoniai bíbornokhoz: „Novissime potuit paternitas vestra intelligere...“
32. Mátyás az előbbihez: „Acceptis litteris Reverendae Dominationis vestrae...“
33. Mátyás az egri bíbornokhoz.
34. Mátyás a pápához.
35. Mátyás a pápához.
36. Mátyás ad Sacconem de Ragusio.
37. Mátyás az arragoniai bíbornokhoz.
38. Mátyás az egri s arragoniai bíbornokokhoz.
39. Mátyás Kázmér királyhoz.
40. Mátyás ajánló levele (litterae commendatitiae) a szicíliai királyhoz.
41. Mátyás a váci püspökhöz.
42. Mátyás az arragoniai bíbornokhoz.
43. Mátyás Fontana Ferenczhez.
44. Mátyás a patraci érsekhez.
45. Mátyás megbízó levele (credencialis) Ancona városához.
46. Ferdinánd Szicília királya Mátyáshoz.
47. Mátyás az arragoniai bíbornokhoz.
48. Mátyás Ferdinánd királyhoz.
49. Mátyás a pápához.
50. Mátyás az arragoniai s egri bíbornokokhoz.
51. Mátyás Ferdinánd királyhoz.
52. Ugyanaz ugyanahoz.
53. Mátyás egy alattvalójához.
54. Mátyás az asculanumi püspökhöz.
55. Mátyás a pápához.
56. Mátyás az arragoniai bíbornokhoz.
57. Mátyás az előbbihez.
58. Mátyás az asculanumi püspökhöz.
59. Mátyás az előbbihez.
60. Mátyás az arragoniai bíbornokhoz.
61. Mátyás az asculanumi püspökhöz.
62. Mátyás a velencei herceghez.
63. Mátyás István moldovai vajdához.
64. Mátyás a német birodalmi fejedelmekhez s választókhoz.

65. Mátyás az előbbiekhöz.
66. Mátyás a pápához.
67. Mátyás az egri s arragoniai bíbornokokhoz.
68. Mátyás a pápához.
69. Mátyás Asculanumba.
70. Plenum mandatum. „Nos Mathias. . . . Notum facimus praesentium tenore quibus exped t. . . .“
71. Mátyás Ferdinándhoz.
72. Mátyás a pápához.
73. Mátyás az egri bíbornokhoz.
74. Mátyás a pápához.
75. Mátyás az egri bíbornokhoz.
76. Mátyás János augustai püspökhöz.
77. Mátyás a velencei herceghez.
78. Mátyás Hieronymus grófhoz.
79. Mátyás Zanossi Mihályhoz.
80. Mátyás ad Cardinalem S. Petri ad Vincula pro Archiepiscopo Patracensi.
81. Mátyás az egri bíbornokhoz.
82. Mátyás a pápához.
83. Mátyás az előbbihez.
84. Mátyás az egri bíbornokhoz.
85. Mátyás az egri orátorhoz.
86. Mátyás az egri bíbornokhoz.
87. Mátyás ad Dominum Asculanum.
88. Mátyás Dombro Jakob krakai várnagyhoz.
89. Mátyás a pápához.
90. Mátyás a salzburgi préposthoz és káptalanhoz.
91. Mátyás Rovellera Flór. jeruzsálemi lovaghoz.
92. Mátyás a boroszlói káptalanhoz.
93. Mátyás az előbbi káptalanhoz.
94. Mátyás Boroszló városához.
95. Mátyás Kázmér lengyel királyhoz.
96. Mátyás a theanumi püspökhöz.
97. Mátyás a római császárhoz (melyben bizalmatlanságát fejezi ki.)
98. Mátyás a theanumi püspökhöz.
99. Mátyás az egri bíbornokhoz.

— Allerhand responsa in causa reverendissimi episcopi ex Comitibus de Nesselrod. (Ezek közt eredeti levelek *Erdödi Gábor* egri püspöktől, s *Nesselrod pécsi püspöktől*.)

— Collectanea diplomatica Austriae. (A XII. kötet 144—169. lapjain: „Acta generalium regni Vngariae comitiorum sub Ferd. II. (1630.) celebratorum, in archivo cancellariae regiae Hungarico Aulicae reperta.”)

— Miscellanea. (A 158—182. lapokon: „Responsum em. Cardinalis et Primatis Hungariae *Jos. Batthyani* datum ad Josephum II. imp. in merito decretorum ad Hungariam missorum. Compositum per Josephum Nagy Archiepiscopi Strigoniensis canonicum, vicarium generalem, et suffraganeum.”)

— Scheyb: de metis Hungariae. (Két folio kötet németül.)

— Missale Monastico Benedictinorum. (XIII. század.) Folio. 189 levél.

— Psalterium cum Canticis, Litanis (XIII. száz.) Nagy 8r. 128 levél.

— Missale Hungaricum ordinis Eremitarum. (XIV. század.) Perg. Folio. 339 levél.

— Psalterium cum Canticis, Symbolo Athanasiano et Litanis. (XIV. század.) Perg. 134 levél.

— Missale Hungaricum ordinis Sancti Pauli Eremitarum. (XIV. század.) Folio Perg.

— Graduale (XIV. század.)

— Collectarium secundum consuetudinem fratrum heremitarum S. Pauli in Hungaria. (XIV. század.)

— Psalterium cum Canticis et Symbolo Athanasiano, totum cum versione germanica. (Ugyanitt egy latin beszéd *Sz. István* kezéről.)

— Breviarium Ordinis Eremitarum S. Pauli Hungaricum. (Azaz magyarországi. XIV. század.)

— Diurnale secundum ritum ecclesiae Romanae Svevicum. Fényüzéssel írott pergamen kódex; kis 8-adrét. A vé-

gén két levél naptár, melynek egyik rovatába a kódex többi írásával hasonló modorban az alábbi történeti jegyzék olvasható szavonként a naptár négy lapjának minden napjára bocsátva:

De Cilia	In anno	Etate	Bohemia
Quoque	Sequente	Bis novem	Floret
Udalricum	Postea	Annorum	Australis
Comitem	Ladislau	Adolescens	Luctus
Quidam	Inclitus	Princeps	Conturbet
Vngarie	Filius	Pulcer	Moraviam
Dominus	Romanorum	Virtuosus	Cuncta
Ladislau	Alberti	Planctu	Multitudo
De Huniat	Regis	Fuerat	fidelium
Ob odium	Neposquo	Non modico	gomat
Interfecit	Caesaris	In urbe	Príncipe
Quem Rex	Sigismund	Ante dicta	Sepulto
In buda	In festo	Sepultus	probitatis
Decollari	Sancti	Pro suo	Spiritum
Iusserat.	Clementis	Tristetur	in celis
	letifero	Vngaria	conjunget
	De Cibo	Domino	Cristus
	Expiravit	Queratur	beatis
	In Praga.		Amen.

II.

Incunabulumok.

- *Thuróczi Chronica* etc. 1488.
- *Legendae Sanctorum regni Hungariae in Lombardica hist. non contentae.* Folio. Két példányban.
- *Speculum humanae Saluationis.* (Lásd feljebb a kéziratok közt is.)

— *Psalterium, per Jacobum Britannicum, Venetiis* 1480. E kiadás máshol nem létezik.

— *Theorica Musicae Franchini Gafuri Landensis impressum Mediolani per Magistrum Philippum Mantiegiatum dictum* etc. 1492. (Egyike a legritkább könyveknek.)

- *Missale ordinis Eremitarum.*
- *Missale Romanum.*
- *Der Psalter zu deutsch.*
- *Psalterium latino-germanicum.*

III.

Későbbi nyomtatványok.

- *Acta comitialia Hungarica Soproniensia* 1681, cum annexo supplemento.
- *Anonymi Lessus in obitum Ladislai Posthumi.*
- *Bericht von Erwählung Gabriel Bethlens Fürst zu Siebenbürgen zum König in Ungarn.* 4r. 1620.
- *Bericht von der Einnahm Stuhlweissenburgs. Nürnberg, bei Johann Knorren.* 1601.
- *Beschreibung der Criminal Prozess und der Execution Franz Nádasdi, Petri Zriny, und Franz. Christ. Franckpan.* Wien bei Math. Cosmerovio. 1671. in fol.
- *Beschreibung der ungarischen Städt, Festungen, Castellen und Häuser so von Anfang der Regierung Rudolphi II. caesaris bis 1603. Vom Romischen oder Türkischen Kriegsvolk besucht, belagert, beschossen, gestürmet und erobert worden.* Augspurg bei Wilhelm Peter Zimmermann. 1605. Fol.
- *Biblia Hungarica. (Káldi)* 1732.
- *Item. (Károli.)* Basileae 1770.)
- *Buchdruckerey. Nürnberg.* 1723. (Ugyanitt *Busbek-töl igen sok a törökökről.*)
- *Basta Georg. Tractat von Abrüstung und Auf-führung der Cavalleria, oder Regiment der leichten Caval-lerien.* (N. B. Hic tractatus a militiae peritis aestimatur.)
- *Ungarisch Türkische Chronik, was sich von ersten Kriegszug der Türken wider Ungarn bis 1685...* Nürnberg bei Leonard Loschge. 1685. in 8o.

— *Czwittinger Specimen Hungariae Literatae*. Ugyanitt. Bibliotheca Scriptorum pui exstart de rebus Hungaricis. Francof. 1711.

— *Dilichy Wilhelmi* Ungarische Chronik in 2 Theil. Der erste vom Land, der 2-te von der Ungarischen Sitten, und von Rumelia, oder Griechenland.

— *Dissertatio de regiae Budensis Bibliothecae Math. Corvini orta, lapsu, interitu, et reliquiis*, auctore F. X. S. A. (Schier.) Vindobonae 1766. in 4o.

— *Gabor Bethleni* Litterarum exemplum ad vizirum Nakas Hasanum Bassam. Item ejusdem litterae ad Schenderum Bassam.

— *Gabrielis Vagari* Franciscani compendiosa descriptio urbis Jerusalem. 1514. in 4o sine mentione loci et typographi. (Pécsváradi Gáboré, I. Toldy: A Középkori M. Irodalom Története. 3. kiadás. Pest 1863. II. 57. l.)

— Hevenesi Gábor munkái.

— *Historia Sigethi Christianis erepti per Turcas ex Croatico sermone versa in latinum per Samuelem Budinam*. Viennae 1568 in 4o.

— *Kalmár Georgii* Prodromus idiomatis Scythico-Mogorico-Chuno seu Huno-Avarici etc. etc. Posonii 1770.

— *Kriegs-Rüstung und Heerzug des Türkischen Kaisers*. 1532. in 4o.

— *Keld Jodoci* Constantinus Magnus Rom. Catholicus etc. S. Stephanus et primi Hungariae reges Rom. Catholici. Viennae 1655. 4o.

— *Nagy Jakab, de Harsány*, Nob. Vng. Colloquia familiaria Turcico-latina seu Status Turcicus loquens et. Coloniae Brandenburgicae, typis Georg. Schulz. 1672. in 8o.

— *Pazmani Petertül*. Az mostan tamat uy Tudomaniok Hamissaganak Tyz Nilvanvalo Bizonisaga es Reovid intes a Teoreok Birodalomrul es Uallásrul. Gráciü, Stúriae per Georg. Vidmanstadium 1695. 4r.

— *Pelbarti de Temescár*, ord. S. Francisci Sermones Pomerii de tempore. Impressi ac diligenter revisi per Henricum Gran [in Hugenau. Expensis Joannis Rimman 1498. (Ugyanennek sok más egyházi beszéde ezen időtől 1505-ig.)

— *De Reca, Petri comitis de Thurocz Centuria Septem*, seu *Historia de Monarchia et Corona regni Hungariae*, aucta per Franciscum de Nadasd, cum annexo catalogo Palatinorum et Judicum Regni, auctore Gasp. Jongelino. Francofurti 1659.

— *Schediasma Geographico-historicum*, Hungaros intra et extra Hungariam degentes repraesentans. Adjectum Calendario Jaurensi de anno 1747. in 8o.

— *Scriptores Rerum Hungaricarum* Francofurti apud haered. And. Vecheli, et Martinum et Joannem Aubrium. 1600. in folio. (Collegit et edidit Jacobus Bongars Galliarum Regis ad Caesarem Legatus. Liber perrarus.)

— *Series Rerum Hungaricum* ab a. 1458 ad a. 1715. 12r.

— *Series Banorum Dalmatiae Croatiae et Slavoniae sub regibus Hungariae et Hungaro-Austriacis*. Tyrnaviae 1737. in 8o.

— *Sigemundi Davidis* Elegia Pannoniae peste conflictantis ad Coetum Hungarorum. Wittenbergae 1577.

— *Schwendi, Lazari* seu Lazarussen *Kriegs-Discurs*. 1676. in 8o.

— *Ejusdem* ebendieser. Frankfurt am Mayn. 1593.

— *Ejusdem* *Consilium* quomodo Turcis sit resistendum, exstat in Conringii Herm. De bello contra Turcas gerendo in 4o.

— *Szklénar Georgii*, Origo et Genealogia illust. Bathyanorum gentis. Posonii 1778. in 8o.

— *Thuróczinak* brünni kiadása. 1488.

— *Ungarn sambt allen Begebenheiten von ersten Ursprung*. 1683. in 8o.

— *Della vera Maniere del vincere il Turco*, discorso di Don Marco Uberti etc. Padoua. 1571. (A rondes könyvtáron kívül levő hulladékok közt.)

— *Psalterium Davidis cum canticis sacris denuo excursus Venetiis*, sumptibus Pauli Balleroni. 1713.

— *Liber Psalmorum additis canticis cum notis*. Jac. Benigni Bosuot. Versio S. Hieronymi et vulgata. Venetiis excudebat. Jo. Bapt. Albrizzi 1733.

— Der Psalter Davids. Gedruckt zu Augspurg, durch Hainrich Steiner. 1529.

— Der Psalter Davids nach alter in Christl. Kirchen gehabter Translation durch Johann Dietenberger verteutscht. Cöln in der Quenteleien. 1625.

— Psalterium Davids. Harpfen Davids mit Teutschen Saiten bespannet. Augspurg bei Veronica Apergerin Wittib 1659. 12r.

— Cantus ecclesiasticus sacrae historiae Passionis necnon Lamentationis. Viennae Austriae 1743.

— Gesangbüchlein. 1531. Gedruckt zu Jungern Buntzel in Behmen durch Georg Wilmschleyer. in 4o. (Author est Michael Weisse ut ex hujus libri praefatione constat. Liber perrarus.)

— Gesangbuch der Brüder in Behmen und Mehron die Mann Picharden und Waldenses nennt, von ihnen auf ein neues (sonderlich von Sacrament des Nachtmahls) gebraucht und etliche neu Singen gethan. Gedruckt zu Nürnberg durch Joannem Berg und Ulrich Neuber. (Sine mentione anni. Author hujus est, uti praecedentis, Michael Weisse. Corrector vero Johann Horn, quod constat ex hujus libri praefatione.)

— Gesangbuch (Ewangelisches) von 850 alten und neuen Liedern und Psalmen des Martin Luthers nebst anderen Gebetten. Sonderhausen. Durch Jakob Andreas Bock. Anno 1736. in 8o.

— *Goudimel, Claudii*, Musici melodia ad Psalmos Davidis ab ipso metrico editos in lingua Gallica. 1624. in 24o.

— *Guidonis Aretini* Abbatis Avellanensis epistola de nova musicam addiscendi ratione. (Exstat in Baronii Annalibus. Etiam quaedam insignia hujus operis apud Gerbert.)

— *Gerbert de Cantu et Musica Sacra*. I—II.

— Gesangbuch (Ordenburgisches.)

— Harpfen Davids.

— *Heseri Georgii* Psalmi LXXV. priores Davidis. Monachii 1673. Item Ps. LXXV. posteriores 1675.

— Kirchen-Gesang. Darinnen die haupt-Artickel des Christlichen Glaubens kurz gefasset und ausgelegt sind. 1666. 4r.

— Kirchen-Gesangbuch (Schlesisches) sambt einen doppelten Anhang eines lateinischen Gesangbüchleins. Breslau und Lignitz. 1704. in 8o.

— Geistliche Lieder, mit einer neuen vorrede Martini Lutheri, Leipzig. 1561. in 8o.

— Geistliche Lieder deren etliche von altersher in den Kirchen einträchtiglich gebraucht und etliche zu unser Zeit von erleuchteten frommen Christen und gottseligen Lehrern neu zugericht sind nach ordnung der Jahrzeit. Nürnberg 1580. in 4o.

— *Lobwasser Ambrosii* Psalmen Davids nach französischer Melodey und Reimen Art in Teutsche Reimen gebracht mit 4 Stimmen. Herborn 1603. in 12.

— *De Lasso Orlandi* Missae aliquot 5 vocum cum Missa pro defunctis. Monachii excudebat Adamus Berg. 1589. in fol. maj.

— *Mattheson* der vollkommene Capellmeister. Hamburg 1739. (Ritka s becses könyv.)

— Missale Eremitarum ord. Pauli sub regula S. Aug. Venetiis in aedibus Petri Lichtenstein Colonensis germani, nomine autem Stephani Heckel *Librarii Budensis*. 1514 in 4o cum insignibus typographi.

— *Muffat Gottlieb* Kais. Maj. Caroli VI. Hof und Kammer Organisten etc. 72 versetl. sambt 12 Toccaten 1725 in 4o ohlongo.

— *Ejusdem* Componimenti musicali per il cembalo in 4o majore oblongo.

— *Molnár Albert* versio Psalmorum Davidis in Hungarico versus et rhythmos. Basileae per Rudolph Imhof. 1770.

— *Notkeri* cognomine Labeonis Psalterium Davidicum e latino in Theodiscam veterem linguam versum, et paraphrasi illustratum, cum notis Joan. Schilleri.

— Psalmodia practica, argumenta, petitiones, et usum psalmorum Davidicorum cum notis ex Roberto Bellarmino et Martino Sebaldo continens. Ingolstadii 1625. in 16o.

— Psalterbuch zum Gebrauch der Teutschen Nation Sonderlich der Nordländer, oder kräftige Wirkung des Gebett Psalliren. 1710. in 12o.

— Responsoria quae annuatim in veteri ecclesia de tempore festis et sanctis cantari solent. Additis etiam quibusdam aliis communibus canticis ut in indice omnium cernere licet. Norimbergae 1581. (CIXCXXCL) Kis nyolczad. 150 levél.)

— Enchiridion, Antiphonas, Responsoria et hymnos quo ordine et melodiis per circulum totius anni Deo in vespertinis precibus decantari solent, continens. Additis quibusdam aliis, quae sequens docebit pagella. In usum Scholae Culmbachianae editum. (E gyűjtemény összekötve az előbbivel. Megjelent Mühlhausenben (Muhlhusium) mint Hantzsch György kiadványa. Szerkesztette Obsopoeus János kulmi kántor.)

— Psalmodia, hoc est, Cantica sacra veteris Ecclesiae selecta. Quo ordine et melodiis per totius anni circulum cantari usitate solent in Templis de Deo, et de filio ejus Jesu Christo, de regno ipsius, doctrina, vita, passione, resurrectione et ascensione, et de spiritu sancto. Item de sanctis et eorum in Christum fide et cruce. Jam primum ad Ecclesiarum et scholarum usum diligenter collecta et breviter ac piis scholiis illustrata, per Lucam Lossium Lunenburgensem, cum praefatione Philippi Melancthonis. Norimbergae apud Gabrielem Hayn, Johann Petrei generum. 1553. in quart. maj.

E könyvtárak szolgáltattak kutatásainknak legtöbb anyagot; s teljes fogalmat adok tartalmokról, utólagosan megemlítve, hogy a mőltki könyvtárban őriztetnek a fentnevezettekén kívül *Beatrix királyné, s Albert király imakönyvei*. Mindkettő nyolczadalakú pergamen; amaz latin, ez német nyelven íratott. Utóbbi oly imákat is tartalmaz, minőket napjainkban csak nagy gonosztevőkkel szoktak mondatni. Pár év előtt mind a kettő köz szemlére tétetett ki a bécsi kiállításban.

Lilienfeldet II. József egy ideig felosztatván, ez alatt az egész könyvtár elpusztult, megfosztatott régiségeitől, s a jeleni — miként személyesen is meggyőződtem — csak újabb munkákat tartalmaz, becsesebb régiségek nélkül. Összes számát mintegy 12 ezerre lehet tenni, melyek közt Magyarországot illetőt csak Mailáth történelmét láttam; zenére vonatkozólag pedig a rendszeren használt Missálékon és Antiphonákon kívül semmi érdekest.

Herzogenburg az előbbinél kevésbé értékesebb, mit igazolhat az alábbi rövid sorozat:

- *Batthyányi*: Leges Eccl. regni Hungariae.
- Sammlung Ungarischer Reichsgesetze von Jahre 1791. Pressburg 1791.
- Untersuchungen über die Krönung in Ungarn 1790.
- *Francisci L. B. Balassa*: Casulae regis Hungariae vera imago et descriptio.
- *Bonfin* 1589-beli kiadása.
- *Math. Bel Comp.* Hung. geograph. Posonii 1777.
- *Istvánffy* de rebus Hungaricis.
- *Koprinai* Hungaria diplomatica. Vindob. 1767.
- *Kazy* Hist. regni Hungariae. Tyrnaviae 1737.
- *David Samuel Madai*: Vollständiges Thalerkabinet.
- *Horráth János* természettant, számtant, s logikát tárgyazó munkái. Tyrnaviae. 1776 stb.
- *Joannes Iváncsics*: Institutiones Logicae. Tyrnaviae. 1763.
- Item: Institutiones Metaphysicae. Ibidem.
- *Szentiványi Márton* Miscellaneái.

Seitenstetten könyvtáráról nem mondhatok többet, mint Lilienfeldéről. Egy időben tűz által sokat szenvedett volt. Ezen kívül jelenlegi könyvtárnoka, ki egyszersmind zenekar- és gymnásiumi igazgató, ismételve biztosított, hogy

semmi czéljaimra tartozót nem találándok, a mivel, miután huzamos ideig velem a könyvtárban nem maradhatott, a katalogusok magamhoz vételét is (mit egyébiránt a többi zárdákban készséggel megengedtek) ellenezte, kénytelen voltam megelégedni. Alig van azonban okom biztosítását kétségbe vonni, mennyiben a könyvtár nem igen nagyobb Herzogenburgénál.

Ezeken kívül meglátogattam **Linczb**en a még ifjú városi könyvtárt és Magyarországon a **pannonhalmit**. Előbbiben átlapoztam néhány értékes, de czéljaimra nem tartozó gyűjteményt: péld.: „Exempel nebst 18 Probestücken in sechs Sonaten zu Carl Philipp Emm. Bachs Versuchen über die wahre Art das Clavier zu spielen, auf 26 Kupfer Tafeln.“ In folio. (14 levél.) — „Orlando di Lasso: Passio 5 vocum. Vigiliae mortuorum 5 vocum. Monachii 1572 in fol. maj. Item Cationum, quas mutetas vocant opus novum. Monachii, 1578. fol. maj — „Passionis Domini nostri Jesu Christi historia in Usus Ecclesiae, quatuor vocibus composita, auctore Ludovico Daser, illustr. ducis Wirtembergensis chori musici magistro. Monachii, 1578. fol. maj. — „Venceslai Philomathis de nova domo musicorum libri IV. Viennae 1523. — „Diurnale horarum chori Pataviensis.“ Utóbbiból lemásoltam néhány himnust. Orlando műveiből valaki ollóval kivagdalta az iníciaálisokat, mi által az egész tönkre tétetett.

Pannonhalmán a könyvtárban semmi külön czéljaimra tartozót nem találtam ugyan, de annál többet a könyvtárnok magánbirtokában, elannyira, hogy chorálgyűjteményemet ezúttal csaknem kiegészíthettem.

Ezek után tek. Akademia! legyen szabad addig is míg szakomra tartozó, ezúttal gyűjtött, kétezer darab chorált, s más zeneműveket a maga helyén felhasználnék, előlegesen egy pár szóval ismertetni gyűjteményem némelyikét, s elmondani a belőlök vonható következtetéseket.

A XVI. és XVII. század akár katolikus, akár protestáns magyar egyház dallamaira nézve legelső megoldandó kérdés: vajon magyar származásúak-e? vagy nem? s honnan vették — utóbbi esetben — eredetöket?

E kérdés megoldásával „A Magyar Egyházak Szertartásos Énekei“ ismertető munkámban (Pest, 1869) adatok hiánya miatt nem terjeszkedhettem ki, inkább csak a magyar egyházak egymáshoz való rokonsága meghatározásával foglalkozván; de a szertartásos énekekkel szemben nem is tartottam oly lényegesnek, mint szemben a himnuszokkal s chorál dallamokkal, melyek ismertetése legközelebbi feladatam.

E tekintetben a dolgok rendes folyama egyfelől a középkorra, s itt Rómára utasít; a reformáció történelme másfelől arra, hogy a magyar ajkú protestánsok egyházi énekeinek forrását a római egyházon kívül egyszersmind Német- és Csehországban keressük.

Ezt már addig is többen megtették, s eljárásaikból nem lehetett egyebet következtetni, mint hogy a német és cseh egyházi dallamok nagy befolyást gyakoroltak a magyar nemzeti zenére, a protestánsok első egyházi dallamai nagy számmal emezektől vétetvén. Ilynemű kutatásaim azonban egyoldalúak voltak, a mennyiben csupán a német és cseh egyházi szóköltészet magyarra fordított s feles számmal átvett termékeit, vagyis himnus és chorál verseit vettem vizsgálat alá, nem lévén alkalmam egyszersmind ezek dallamaival is megismerkednem, s a mi legfőbb, e dallamok eredetét kinyomoznom. Ismerve azonban ama különböző ajkú felekezetek dallamait is, épen az ellenkezőt kell állítanom, t. i. a protestánsok dallamainak egyedüli forrása Róma, s egymástól nem dallamokat, hanem csak hitágazatokat kölcsönöztek, emezek rimes verseit az anya egyház régi dallamaiból alkalmazván, vagy megfordítva, a régi dallamokat újabb alakú s tartalmú szókölteményeikhez módosítván.

Maga Luther is csak néhány eredeti dallamot költött; a nép szavát a chorálokban érvényre juttatta ugyan, de úgy látszik, sok időbe került, míg egyedül uralkodóvá lehetett. A Lossius Lukács által Melanchthon előszavával 1553-ban másodízben kiadott nagy terjedelmű gyűjtemény (Lásd fenn:

Psalmódia etc.) csak öt német szövegű dallamot tartalmaz; a többiek latinok, egyházi szomélyzet s iskolai ifjuság számára. Sőt a latin nyelven frott hymnuszok száma is arányban a szertartásos németekhez igen csekély: csak 26. E hymnuszok nagyobbára feltalálhatók a régi egyházéi közt; de Melancthon első szava is igazolja ezt: „..... laudanda est voluntas artificum, qui tales melodias utiles docendis et flec-tendis animis edunt, et conservari ac transmitti ad posteros curant. Sit autem delectus tum in veteribus tum novis, ut tales cantilenas discat juvenus, quae veram et salutarem doctrinam continent. Cum igitur prudenter et pie ex veteribus cantilenis puras et incontaminatas superstitionis sententiis elegeris, laborem tuum utilem fore spero ad invitandum juventutem ad Musices amorem.” E szavakkal nem csak a régi, hanem újabb kath. énekek megválasztására is céloz, a szigorú kritikai eljárást a szövegnek hitre vonatkozó tartalmára értvén.

E latin gyűjtemény a későbbi időkben is sok kiadást ért. Megjelent Wittenbergben 1560-ban. Viszont Nürnbergben 1563, ugyanitt 1565; Praetorius változtatásaival s bővítéseivel 1576—1579—1590, s végre még egyszer Wittenbergben 1674-ben.*)

Az evangélikusok számára Lossiuson kívül mások is adtak ki hasonló szellemű gyűjteményeket. Péld.: Responsoria, quae annuatim in veteri Ecclesia de tempora festis et sanctis cantari solent, additis quibusdam aliis communibus canticis etc. Norinbergae 1580. „Enchiridion, Antiphonas, Responsoria et hymnos quo ordine et melodiis per circulum totius anni Deo in vespertinis precibus decantari solent, continens, additis quibusdam aliis etc. Mulhusii 1583.

A XVI. század folytán tisztán német gyűjtemények is jelentek ugyan meg, pl. „Geistliche Lieder 1561—1580. sat.; de Luther eredeti énekein kívül a nagyobb ünnepekre írtak

* Schilling zenészeti Encyclopädiája az első kiadást év alakúnak mondja, s egyszersmind 1563-ra teszi. Ez nem év, hanem negyedévi alakú, s ilyenek a későbbiek is; nem is első, hanem második kiadás. — Első kiadását nem láttam.

legszebbjei, melyek a magyar gyűjteményekben is szerepelnek, mind római eredetűek. — Később sokkal inkább megsaporodtak az eredeti dallamok, csaknem minden kántor dolgozott valamit, minek folytán Németország egy vidékén sem volt egység az egyházi éneklésben; de erről, mint nem ide tartozóról, ezúttal legyen elég ennyi.

A cseh és morva hitrokonok régi chorál énekeiről nem csak mi, hanem a németek is nagy szavakkal szoktak beszélni. — Schilling Encyclopädiájában ezt mondja valaki: „Fennmaradtak a mi számunkra a csehek legszebb dallamai, mindamellett, hogy a jézsuiták 1621. miudent elkövettek énekesközveik meggyemmisítésére.”

Inkább hihető, hogy Husz követőinek nagy hatása a tömeges éneklésben állott, mi később Luther reformációjával általánosan lábra kapott. Meg kell ugyan engednünk, hogy nem csak Husz, kinek egy énekét magam is megtaláltam („Jesus Christus unser Heiland“), hanem később más üldözött követői is írtak egy-egy dallamot; de egész énekgyűjteményeket illetőleg az anyaegyháztól inkább csak hitágazatokban különböztek, szintén megtartván a latin dallamokat.

Nem ismerem ugyan a már feletőbb ritka chorálkönyveket, melyek cseh nyelven írtak; de ismerem ezek különböző német fordításait, a morva hitrokonok számára.

Ezek elsője valószínűleg következő cím alatt jelent meg: „Gesangbüchlein“ 1531. Gedruckt zu Jungern Buntzel in Behmen durch Georg Wilmschleyer in 4°. A gyűjtemény előszavából látható, hogy Weisse Mihály fordította.

A pannonhalmi könyvtárnok Remigius úr birtokában ugyanennek későbbi kiadását láttam következő cím alatt: „Ein Gesangbuch der Brüder in Behemen und Morhern, die Mann aus Husz und Neyd Piekharden, Waldensor ect. nennet. Von inen auff ein Neues (sonderlich von Sacrament des Nachtmals) gebessert und etliche schöne neue Gesang hinzugethan.“ — A gyűjtemény hátulján hely s évszám: „Gedruckt zu Nürnberg durch Johann von Berg und Ulrich Neuber. In 1560. Ugyanily cím alatt található e gyűjtemény a götweigi könyvtár katalógusában (fájdalom! magában a könyvtárban nem lehetett megtalálni), melyről a katalógus írója megjegyzi,

hogy évszám nélkül jelent meg. Vagy téves ez állítás, vagy ha igaz, úgy fel kell tenni, hogy a pannonhalmiál előbb jelent meg, s nem sokára ugyanott ugyanazok az utóbbit harmadszor is kiadták. Feltehető ez a pannonhalmi példány előszavából ítélve, melyben Horn János corrector magát betegeskedéssel menti, mely miatt nem láthatott elég híven dolga után, másfelől Weisse Mihályt vádolja, hogy avatatlansága miatt némely hibaigazításaikkal ellenkező, úrvacsójárára vonatkozó énekeket is felvett a szerkesztőtársak megkérdezése nélkül. „Denn dieweil — így folytatja Horn — ich die anderen Gesänge (so er aus dem Behemischen ins Teutsch transferirte), den meisten Theil oversah und corrigirte, sollte ich billich den andern auch so gethan haben. Weil er aber in Teutscher Sprach viel geschickter war den ich, vertrauete ich zuletzt im das ganz und gar.“ Így tehát a jobb kiadvány az évszám nélküli volna.

Előbbiekkel egy tartalmú az alábbi: „Kirchengesang, worinnen die Haupt-Artickel des Christlichen Glaubens kurz gefasset und ausgelegt sind, jeczt von Neuem durchsehen, gemehret, und der Röm. Kais. Majest. in Unterthenigster Demut zugeschrieben. 1580. Hely nélkül, 4r.

E gyűjtemény előszavában olvasható, hogy miután Weisse német fordításban, később pedig Horn János újra kiadta, szerkesztették, s több mint száz énekkel bővítették Tham Mihály, Geleczky János, s Petrus Herbertus Tulnensis. Megjelenése idejét 1580-ra tették ugyan, de mint a Maximilián császárhoz írott ajánlatból kitetszik, már 1535-ben sajtó alá rendezve benyújtatott volt Ferdinándnak, Maximilián atyjának. Magának Maximiliánnak 1564-ben adták újra át. Egyik előszava végén pedig 1566 áll. Kitetszik innen, mennyi akadályt kellett elhárítaniok, míg aztán a császár engedélye mellett a gyűjtemény 1580-ban megjelenhetett. A császárhoz írott ajánlólevélben egyebek közt következőleg igazolják magokat, illetőleg vallásokat: „Wo aber ober dass Unser Missgöner, wie di giftige Schlangen diese Unser Kirchen-Lehre lesserten, und uns für diese oder jene Secte angeben, bitten wier in allergehorsamster Demut E. K. Majestat wollen jenen keinen Glauben geben, sondern uns als wahre Gliedmasse der

rechten Kirchen Schützen und Schirmen.“ — Kérik továbbá a császárt, hogy ne csak nekik, hanem a csehoknak, s más o felekezőkhez tartozóknak is engedje vallások szabad gyakorlását, és zsinatok tarthatását.

E gyűjteménynek 1606-ban megjelent második kiadását szintén láttam Pannonhalmán Remigiús úr birtokában. Czime: „Kirchengesänge, darinnen die Haupt-Artickel des Christlichen Glaubens Kurz verfasst und ausgelegt sind, izt abermals von Neuem durchsehen und gemehret.“ — Ajánlata: „Dem Durchlauchtigsten etc. etc. Fürsten, Herrn Herrn Maximilian dies Namens den Andern Römischen Kaiser, zu Ungern und Bohemen Könige etc. etc. Wünschen die ew. Kirchen in Bohemen und Mehrern (so von etlichen aus Jrthumb Waldenses genannt werden) Gnad und Fried von Gott dem Vatter und dem Herren Jesu Christo.“ — Első előszava az, mely az első kiadásban is olvasható. A másodikban egyetértésre hívja fel az összes protestáns világot, miután Husz, Luther, s a többiek követői egymáshoz mind rokonok. Aláírva: „Die eltesten und Diener der Kirchen der Brüder in Böhemen, Mähren, und Polen.“

A Maximiliánnak ajánlott két gyűjtemény mindegyike a dallamokra vonatkozólag is következőleg nyilatkozik: „Nun hat Johannes Husz in den Christlichen Reformation unter andern auch den Kirchen-Gesang angefangen in Behemischer Sprachen; denselbigen haben hernach seine Nachkommen so gemehret, und von allen Artickeln des Christlichen Glaubens auff alle Fest durchs ganze Jar so schöne Geistliche Lieder getichtet, dass dergleichen nie gesehen worden, wie sie denn solch Zeugniß von jedermann und von der Wahrheit selbst haben. Sie haben aber die alten Kirchenmelodien veisz und Noten behalten, weil sie köstlich sind und der Christenheit in Brauch kommen, auch vil dieselben gern hören und singen.“

E nyilatkozat igazolja feljebbi állításomat: az első protestánsok csak hitágazataikra voltak féltékenyek, s a dallamokban nem kerestek hitágazatokat. Innen van, hogy midőn egyfelől a szóköltészet terén oly nagy tevékenységet fejtettek ki, másfelől eredeti dallamaik száma az anya egyháztól

kölcsönöztek mellett oly csekély, hogy csak a chorál tömeges éneklése által ragadhatták magok után a népeket; de nemzeti dallamaikkal, főleg nálunk, irányadók nem lehetnek se a németek, se a csehek. Sőt az egész reformáció folyamata alatt csakis Goudimel francia dallamaira mutathatunk, melyek nagy hatásukkal tömegesen elárasztották Európa nagy részét, napjainkig fenn tudták magokat tartani, s nemzeti zenékre sem kis befolyást gyakoroltak:

Enyit akartam ezúttal e tárgyról elmondani, mit az énekgyűjtemények előszavából kiolvastam, addig is, míg tartalmokat a régi egyházzal összehasonlítva, határozottabb véleményt mondhatok.

Áttérek most egy pár szóval az első protestánsok szertartására a különböző éneknemek beosztását illetőleg.

E tekintetben szertartásos énekeket tárgyzó fenn említett munkám számára nem találhatván hazai forrásokat, az éneknemek rokonságából ítélve, csak valószínűnek állítottam, hogy az első protestánsok énekszertartásának menete hasonlíthatott az anya egyházéhoz. Ezt most határozottabban állíthatom, miután *Lossius* gyűjteményében a következő beosztásra találtam:

„Ordo solemniss vespertinarum precum, quae omnibus Dominicis et diebus festis servantur. Initio canunt pueri Antiphonam super Psalmum usque ad transversam virgulam. Post Psalmum repetita a choro Antiphona, canit puer lectio nem Evangelii sequentis Dominicae, seu diei festi. Postea canitur Responsorium, deinde Hymnus, hinc Antiphonam super Magnificat canunt pueri usque ad virgulam. Absoluto Magnificat repetitur Antiphona a Choro seu Organo. Postremo canunt pueri Benedicamus. In summis festivitatibus additur completorium, ut vocant, quo ordine infra Psalmi sequuntur, quibus additur Canticum Simeonis: *Nunc dimittis, et Benedicamus.*“

Ugyanezt a fenn említett „Enchiridion“ című gyűjtemény következőleg adja:

1. Initio canitur Deus in adiutorium etc.

2. Antiphona Dominicalis, vel quae est festi propria usque ad virgulam transverse tractam.

3. Psalmus.

4. Repetitur Antiphona.

5. Responsorium.

6. Hymnus.

7. Legit puer ad Altare choraliter Epistolam sequentis Dominicae, seu diei festi. Item alius Evangelium Germanice.

8. Versiculus.

9. Antiphona super Magnificat, usque ad virgulam.

10. Magnificat, quo absoluto repetitur Antiphona.

11. Pacem tuam quaesumus, vel alia Antiphona ad conclusionem.

12. Benedicamus feriale, vel quod diei festi est proprium.

13. Collecta a ministro.

Ide melléklek még két egyházi latin költeményt két magyar királyhoz.

Az egyiket a mülki könyvtárnak egy vegyes tartalmú kódexében találtam, minden elő- vagy utójegyzék nélkül. Mint a vers tartalma, s főleg akrostichona mutatja, Méhben hagyott Lászlóra vonatkozik; egy szájába adott imádság sz. Katalinhoz, s vagy születésekor, vagy 1440-ben íratott, mely évszám a költemény végén olvasható.

Ím maga a költemény:

„Landandi meriti tu regis filia r. sa
Alma Catharina! mihi per dilecta patrona,
Digna Jesu sporsa, caeli per fulgida stella,
Inclita virgo Dei maris firmissima X!
Subtilis doctrix, oratorum pia vixitrix,
Lux exemplaris, rosa florens, nardus odorum,
Aurum preclarum, rectissima formula morum,
Virtutum gemma, mel stillans, fervida flamma,
Solamen mestis, confugium miseris,
Regem me puerum prece redde tua sapientem,
Exemplis chris fultum virtute placentem
Christo, quem bis rex notificant apices.“

Ezt követi egy hasonló terjedelmű vers, sz. Katalin válasza az előbbire, szintén László nevének akrostichonával. Lemásolását nem tartottam szükségesnek.

A másik ének sz. Lászlóhoz íratott; s találtam a göttingi könyvtárban, a magyar pálosoknak a XIV. század folyamán írott egyik Missáléjában.

Az ének egy sequentia, melyet a mise folyamában a graduál után szoktak énekelni; zenei szempontból a misének legszebb része. Annyival érdekesebb, mert valószínűleg a legelső ilyenmő ének, melyet László király szentté tétele ünnepeivel s az ezt követő időkben szoktak énekelni, mi feltehető nem csak a költemény harezias hangjából, hanem ama kifejezéséből is, melylyel a meghódított nemzetiségekre vonatkozik. Fájdalom, dallamát nem mellékelték. Az üresen hagyott helyeket az idő rövidsége miatt nem olvashattam ki elég biztosan, de intézkedtem az egésznek teljes bírhatása végett

Sequentia ad S. Ladislaum Regem*).

Nove laudis extollamus
Regem ejus exultamus
Speciali gloria.
Dulce mellis novi cantus
Dulci regem Ladislaum
Canimus melodia.

Regis laudi nil discordet
Cujus laudem non remordet
Celestis symphonia.
Confessorem regem laudent
Per quem reges sibi gaudent
Vite

Quem precantes laudantes
Angli gemma regum totius
Celi et spes salutifera.

O quam felix, quam preclara
Varadini fulget ara
Tuo claro nomine
.
Manus sine macula
Lavit onus cuique.

Scala gentis Hungarorum
Per quam scandit ad celorum

*) A kit ez ismeretes ének érdekelt, mely itt *variantákkal*, de lényegekkel és hibákkal is közöltetik, vesse össze Podhradczky kiadásával (Budai Krón. 171. l.), s reflectálhat azokra is, miket róla „Egri Szünnapjaimban” mondottam.
Toldy F.

Cathedram Pannonia.
Fama ejus celo tendit
Et suorum reprehendit
Quatuor confinia.

Per hunc fulgent sacramenta
Et firmatur jam inventa
Fidei religio.
Agius annos sanos facit
Et salutis opera jecit
Virtutis officio.

Exauditur in hac Domo
Quidquid omnis petit homo
Per regis suffragia,
Perinde neque gladium
Nec incursus hostium
Trepidat Hungaria.

Hostis arte plebs arrepta
Proce regis est adepta
Salutis presidium.
Per quem auctor fidei
.
.

Per hunc gentes universae
Hungarorum jam convictae
Nominis imperio,
Procul ense parent per se
Gentes et addunt se
Nutu voluntario.

Ex obscuris sine juris
Jubar latens sed jam patens
Reserat prodigia,
Hostes eedit, victor redit,
Barbarorum Hungarorum
Unus fugat millia.

Ipsae suos contentores
. facit consensores
Morbos illos et langviores
Aufert et demonia.

Sed qui suam sanetitatem
Colunt, his fert sanitatem
Et ad vite hospitatem
Rex reduxit omnia.

Regum genus triumphale,
Hungarorum salus, vale,
..... jubar tale
Regum florens germine.
Regum radix Christiana
Lauda laudes fide sana,
Quos exultat vox humana,
Sit in tuo nomine.

Adsistentes regis laudi,
Coronator regis audi,
Atque tuos sancti regis
Post hanc vitam tui gregis
Auffer ad Palatia.
Cujus laudi vis servire,
Nos ac letos convenire
Fac ad Christum pervenire,
Ubi confer et largire
Sempiterna gaudia.

Alábbi ének a szerenesétlen Máriának II. Lajos király özvegyének éneke. Találtam az evangélikusok „*Geistliche Lieder*” című 1580-ban megjelent gyűjteményében, saját dallamával együtt.

Das Lied Marie Königin zu Ungern und Behem.

Mag ich Unglück nicht widerstan
Musz Ungnad han
Der Welt für mein rechtglauben.
So weiss ich doch er ist mein Kunst
Gott Huld und Guast
Die mus Mann mir erlauben
Gott ist nicht weit
Eine kleine Zeit
Er sich verbirgt
Bis er erwürgt
Die mich seins Wort berauben.

Nicht wie ich wöll jetzund mein Sach
Weil ich bin schwach,
Und Gott mich Furcht lesst finden,
So weiss ich das kein Gwalt bleibt fest
Ist allerbest,
Das zeitlich muss verschwinden,
Das ewig Gut
Macht rechten Mut
Dabei ich bleib
Wag, Gut und Leib
Gott half mir oberwinden.

All Ding ein Weil ein Sprichwort ist
Herr Jesu Christ
Du wirst mir stehen zu Seiten
Und sehen auff das Unglück mein
Als wer es sein,
Wenns vider mich wird streiten
Mus ich denn dran
Auff diser Bahn
Wolt wie du wilt
Gott ist mein Schild
Der wird mich wol beleiten.

Hátra van még bemutatnom víznyomat-gyűjteményemet, mely 1303—1455-ig összesen 366 darabot tartalmaz. Másoltam Göttweigban, a kéziratok katalógusából a tek. Akadémia könyvtára számára, mit is ezennel tisztelettel felajánlok.

Eredeti magyar dolgozatokat, főképp ismeretleneket fájdalom! sehol sem találtam; de a mennyiben ismerni akartam a külföld egyházi zenéjét, hogy ez úton meghatározhassam: vajon saját terményeink eredetiek-e vagy nem? s mit kölcsönöztünk szomszédainktól? szóval minő hatása volt az idegen elemnek nemzeti zenénkire? e tekintetben óhajtásom részben teljesült.

Nem maradt időm a müncheni s bécsi könyvtárak zene-gyűjteményei tanulmányozására. Ezek mindenikének csak katalógusát átnézni egy pár hónapi munka.